

TRÙNG TU, TÔN TẠO

DI TÍCH THÁP DƯƠNG LONG

ĐẶNG HỮU THỌ*

Tháp Dương Long là cụm ba tháp Chăm lớn nhất, bề thế nhất còn lại ở Bình Định. Cả ba tháp được xây thẳng hàng, đều quay về hướng Đông và nằm trên gò đất có tục danh là gò Dương Long, nên từ xưa cả ba tháp đều được gọi là tháp Dương Long. Hiện nay, tháp Giữa và tháp Bắc của cụm tháp thuộc địa phận xã Bình Hoà, còn tháp phía Nam thuộc thôn An Chánh, xã Tây Bình, huyện Tây Sơn. Di tích đã được Bộ Văn hoá - Thông tin xếp hạng là di tích kiến trúc nghệ thuật cấp quốc gia.

Chiều cao của tháp giữa là 36m, hai tháp hai bên đều là 29m. Về nghệ thuật, mỗi tháp đều có một nét riêng, không lặp lại trong cách tạo các mô típ điêu khắc, từng bức chạm khắc đều là một sự sáng tạo tinh tế. Đến thăm khu di tích Dương Long, chúng ta không những tận mắt chiêm ngưỡng những tác phẩm điêu khắc độc đáo, mà còn được nhìn ngắm những đề tài trang trí bằng đá thật sinh động, đa dạng. Hình ảnh các quái vật Kala khắc ra rần 7 đầu trên các vòm cửa, hoa văn trên những bộ diềm mái được các nghệ sĩ Chămpa khắc hoạ với nhiều đường nét và cảnh trí khác nhau, những bức phù điêu thể hiện người và những con vật huyền thoại đang múa thật sống động... giá trị nghệ thuật của khu di tích tháp Dương Long thực "có một không hai" trong kiến trúc Chămpa ở vùng này.

Nhìn tổng thể, hình dáng, cấu trúc, hoạ tiết

trang trí của tháp Dương Long giống như ba búp măng khổng lồ và thuộc kiểu Khmer. Nhiều nhà nghiên cứu đã cho rằng kiến trúc Dương Long có niên đại thế kỷ XII.

Về mặt tín ngưỡng tôn giáo, tháp Dương Long là khu đền thờ, thờ ba vị thần tối cao nhất của Ấn Độ giáo (Hindu): Brahma, Visnu và Siva. Những hình điêu khắc hiếm thấy ở đây khiến các nhà nghiên cứu đã nghĩ đến tầm quan trọng của Dương Long đối với đời sống tôn giáo của triều đình Chămpa thời đó. Có tài liệu còn cho rằng, đây còn là chỗ hoả táng của quốc vương và vương hậu Chiêm Thành.

Trải qua hàng nghìn năm, do những biến động của thiên nhiên, cây cối xâm thực và nhất là sự tác động của con người, di tích tháp Dương Long ngày một bị xuống cấp trầm trọng. Hiện nay, các vòm cửa chính, các cửa giả và các chân diềm cửa của các ngôi tháp phần lớn đã bị sụp đổ hoàn toàn. Theo lời kể của các cụ già trong làng, thời Mỹ - Ngụy, chính quyền Sài Gòn còn dùng máy bay trực thăng đặt mìn trên đỉnh các tháp Dương Long để phá lấy những tấm điêu khắc đá đem bán. Những người dân quanh vùng thì đào gạch về làm các công trình phụ hoặc lấy đá về đẽo cối... Ngay từ những năm đầu của thế kỷ XX, nhà nghiên cứu H.Parmentier, khi đến đây nghiên cứu, còn tìm

* GIÁM ĐỐC BẢO TÀNG TỈNH BÌNH ĐỊNH

thấy khá nhiều phế tích của các kiến trúc phụ xung quanh ba ngôi tháp; ông cho rằng: Ba ngôi tháp ở Dương Long vốn nằm trong một tổng thể kiến trúc đồ sộ. Tại đây, H.Parmentier đã thu lượm được gần một nghìn mảnh đá lớn nhỏ có hình chạm khắc.

Mãi đến năm 1985, trong lúc gia cố phần chân tháp để thăm dò nền móng tháp bị phong hoá và bị cây mọc gạch có nguy cơ sụp đổ, các chuyên gia tu sửa di tích của Việt Nam và Ba Lan đã tiến hành đào hố thám sát ở phía trước sát chân tháp. Ở độ sâu 1,5m, đã tìm thấy hàng chục các tác phẩm điêu khắc đá, đó là những mảng chạm nổi các hình tượng vũ nữ, chim thần và các vị thần theo tín ngưỡng Ấn Độ giáo của dân tộc Chămpa.

Vào đầu năm 2003, Sở Văn hoá - Thông tin Bình Định đã mời Viện Khoa học Công nghệ Xây dựng (Bộ Xây dựng) khảo sát lập dự án trùng tu tôn tạo khu tháp Dương Long. Cuộc khảo sát đã có những phát hiện rất đáng lưu ý, góp thêm phần hiểu biết cụ thể về tháp Dương Long. Đó là việc làm rõ bố cục mặt bằng tổng thể của di tích, tập trung vào những chỗ mà trước kia H.Parmentier khi khảo sát đã nhắc đến nhưng còn mơ hồ. Tại phía Nam (cụm tháp), ở độ sâu 1,60m, đã phát hiện một mảng nền gạch cũ, nền gạch đầm và mảng tường rào. Tại mặt phía Đông, ở trước ngọn tháp Giữa một khoảng cách chừng 50m, dưới độ sâu 4,15m (tính từ bậu cửa mặt Đông của tháp Giữa) có một vạt tường cao 0,70m, kéo dài 19m, bó lấy một nền gạch đầm trong đó còn những mảng gạch lát và cả móng cột bằng đá tổ ong. Đó có thể là "gian nhà dài" như ước đoán của H.Parmentier. Ở mặt phía Tây cụm tháp, cách khoảng 50m, phát hiện được vết tích của các kiến trúc nhỏ, một mảng tường ngăn phía sau của tháp, 2 mảng nền gạch đầm ở phía Đông và phía Tây mảng tường đó. Mảng tường này là tường bao mặt sau (mặt Tây) của khu di tích Dương Long. Mảng nền gạch đầm phía Đông bức tường có thể là lối đi dẫn đến các kiến trúc nhỏ sau tháp.

Như vậy, cuộc khảo sát của Viện Khoa học Công nghệ Xây dựng (Viện KHCN&XD) đã giúp chúng ta có được những quan sát tinh tế và đoán định hữu lý về mặt bằng tổng thể của khu di tích Dương Long. Đến nay, công việc khảo sát, lập dự án và thiết kế, dự toán trùng tu tháp

Dương Long đã hoàn thành, với quy mô: Trùng tu phục hồi ba ngôi tháp; tôn tạo khuôn viên khu tháp; xây dựng phòng trưng bày hiện vật, nhà bảo vệ, nhà vệ sinh, tường rào, cổng ngõ và hạ tầng kỹ thuật. Tổng mức đầu tư cho dự án là gần 10 tỷ đồng, từ nguồn kinh phí trong chương trình mục tiêu do Bộ Văn hoá - Thông tin đầu tư. Công trình trùng tu chính thức thực hiện kể từ tháng 12/2005 đến hết năm 2008.

Về biện pháp thi công gia cố, trùng tu, phục hồi tháp Dương Long cũng sẽ thực hiện giống như việc trùng tu các Tháp Đôi (Quy Nhơn) và tháp Bánh Ít (Tuy Phước) trong những năm trước (áp dụng các biện pháp như: Neo tháp POK; lấp đặt chi tiết đá vào tháp bằng phương pháp thủ công; gia công mũi chốt và xây gạch Chăm...), nhưng sẽ khác ở kỹ thuật trùng tu, ở đây áp dụng kỹ thuật "Khối xây mài chập" bột gạch và nhựa câu bồi lồi* hay cây ô dước - một loại cây có trong thiên nhiên. Đây là một kỹ thuật đã được Viện KHCN&XD nghiên cứu và thử nghiệm thành công. Có thể giới thiệu khái quát kỹ thuật này như sau:

- *Phương pháp chế tạo nhót bồi lồi*: Có hai cách, hoặc thu từ vỏ cây bồi lồi tươi hoặc thu từ bột bồi lồi khô. Thu nhót bồi lồi từ vỏ cây bồi lồi tươi là lấy vỏ, lá cây bồi lồi tươi, sau đó băm nhỏ và ngâm vào nước trong khoảng thời gian 3 - 7 ngày. Nhót bồi lồi sẽ gần như tan vô hạn trong nước. Tỷ lệ bồi lồi đối với nước khoảng 3 - 4 lần. Với tỷ lệ này, nhót bồi lồi được tạo ra sẽ vừa phải. Khi xây mài chập, nhót sẽ tạo với bột gạch một hỗn hợp đủ độ keo dính, độ chân không giữa hai viên gạch, đảm bảo sự định vị của các viên bên cạnh và của các hàng bên trên khi tiếp tục xây. Phương pháp thu nhót bồi lồi khô: Vỏ cây bồi lồi đem phơi khô, sau đó say thành bột, ngâm nước. Tỷ lệ giữa lượng nước/bột khoảng 3 - 5 lần, thời gian ngâm từ 7 - 17 ngày.

- *Kỹ thuật xây mài chập*:

+ *Đối với việc xây hẳn một đoạn tường mới*: Thực hiện xây theo từng lớp vỏ trong, vỏ ngoài, lớp ruột. Lớp vỏ trong và vỏ ngoài được xây bằng cách lấy mài sơ để tạo độ khít nhau trên cả các mặt, sau đó tiến hành mài chập. Khi mài chập cho các viên gạch đã thật sự khít nhau (phải rót nước liên tục trong quá trình mài), lúc đó nhắc viên gạch đang mài lên, rồi rót khoảng 20ml nhót bồi lồi lên mặt gạch, tiếp tục mài

Lễ khởi công trùng tu tháp Dương Long - Ảnh: Hữu Thọ

chập cho đến khi viên gạch đang xây vừa khít vào vị trí dự kiến. Tiến hành xây từ dưới lên trên, sao cho không trùng mạch giữa các hàng xây. Lớp ruột cũng được xây bằng gạch được mài sơ, còn nhót bởi lời được trộn trước với bột gạch nghiền mịn qua sàng, xây theo kiểu dán bằng hỗn hợp này. Giữa lớp vỏ trong, vỏ ngoài có cấu trúc với lớp ruột.

+ Đối với đoạn tường phải tu bổ, vẫn còn những vị trí có thể giữ được nguyên gốc, chưa bị mủn, nát hoặc nứt vỡ: Trước hết phải nạo sạch phần tường đã bị mủn mục bằng đục thủ công hoặc bàn chải sắt trên máy quay trục mềm, sau đó dùng máy nén khí thổi sạch mùn. Đo kích thước phần gạch cần phải xây chèn để phục chế, rồi cắt viên gạch theo kích thước đó, ước thử vào vị trí cần xây cho đến khi vừa khít. Sau đấy, tiến hành mài (có nước) theo hướng mài dự kiến, đến khi có mùn gạch, viên gạch phục chế hoàn toàn kín khít. Mài chập tiếp tục đến khi thấy hỗn hợp bột gạch và nhót bởi lời điển đầy và bịt kín mép hai viên gạch đang xây. Định vị viên gạch xây vào đúng vị trí dự kiến. Khi xây phục chế đòi hỏi kỹ thuật và công sức hơn vì phải làm cho từng hàng gạch cũ - mới trùng nhau, quá trình mài thô phải phụ thuộc vào kích thước gạch cổ. Về quy trình, phải tiến hành xây từ dưới lên, sao cho không trùng mạch; liên kết giữa lớp vỏ và lớp ruột bằng các

viên cấu trúc; khe kẽ giữa lớp vỏ, lớp ruột được đổ đầy bột gạch trộn bởi lời, nếu khe lớn có thể độn thêm gạch vỡ...

- *Tạo hình khối:* Sau khi xây mài chập xong toàn bộ bề mặt tháp, tiến hành gọt sửa để chỉnh hình khối, các trụ nổi, chòm cửa tháp bằng đục tay, máy cắt, máy mài.

- *Tạo trạng thái bề mặt tự nhiên:* Khối xây sau khi mài chập bị bẩn do bột gạch, nhót bởi lời tràn ra phủ kín. Mặt khác, các lỗ xốp của gạch cũng bị bột, trong quá trình mài chập, bịt kín. Để làm sạch, cần sử dụng máy phun cát để bào mòn một lớp mỏng trên mặt khối xây, làm lộ rõ bề mặt tự nhiên của gạch. Tạo cho mặt tháp sau khi xây, điêu khắc trở về trạng thái bề mặt tự nhiên của nó...

Hy vọng sau khi trùng tu phục hồi, cùng với việc tôn tạo cảnh quan chung quanh, khu di tích tháp Dương Long sẽ được trả lại dáng vẻ xưa, thực sự xứng đáng là một di sản văn hoá tiêu biểu, một điểm tham quan du lịch lý thú và hấp dẫn của tỉnh Bình Định./.

D.H.T

Chú thích:

* Bởi lời nhót *Litsea glutinosa* (Lour) C - Rob, là loài cây bụi gỗ thường xanh - có độ nhót cao, có ở hầu khắp lãnh thổ Việt Nam. Vỏ có thể nghiền ra để xe hương hoặc thêm vào vữa vôi cho dẻo để xây.